

*lucida
intervalla*

ČASOPIS ZA KLASIČNE NAUKE
A JOURNAL OF CLASSICAL STUDIES

54 (2025)

FILOZOFSKI FAKULTET
BEOGRAD

Eros i Tanatos* u III knjizi Vergilijevih *Georgika

Apstrakt: Premda tobože posvećene seoskom životu, Vergilijeve *Georgike* u srži zapravo imaju večne filozofske teme i pitanja, pa tako i III knjiga speva, zaogrnutu u savete o uzgoju sitne i krupne marve, peva o bezvremenoj dijalektici *Erosa* i *Tanatos*a. Budući i sam polaznik Filodemove epikurejske škole, pesnik se delom oslanja na pomenuto učenje, a delom se temom bavi na samo sebi svojstven način.

Cljučne reči: III knjiga *Georgika*, *Eros*, *Tanatos*, epikurejci.

U jednoj od temeljnih studija psihoanalitičke teorije *S one strane principa zadovoljstva* iz 1920. godine, Sigmund Frojd definisao je univerzalni par pranagona svekolikog živog sveta kao *Eros* i *Tanatos*: *jedan koji sve ono što je živo teži da odvede smrti*, te njegov antipod, *koji stalno iznova teži obnavljanju života*.¹ Neprekidan dijalektički odnos narečenih »blizanaca« nije, dakle, ništa drugo do večiti ciklus nastajanja i nestajanja – kako na mikro, tako i na makro planu. Poetična i sugestivna imena dvaju principa Frojd je, razume se, pozajmio iz raskošne antičke baštine, gde je *Eros* opisan kao stalni obnovitelj sveta kroz ljubavnu čežnju te kao porod Noći, rođen nakon Haosa, a istovremeno kad i Nebo (Uran) i Zemlja (Geja), čije je spajanje, a time i nastanak sveta nadahnuo upravo on.² *Tanatos*, zanimljivo, takođe spada u prabožanstva i takođe je sin Noći. Hesiod nam kaže da u grudima nosi okrutno gvozdeno srce, a mrzak je jednako i smrtnicima i bogovima. To je, uz dakako dobrostivijeg Hipnosa, jedino božanstvo koje sunce nikada ne obasjava i samo se njemu ne podižu hramovi i žrtvenici.³

Sučeljenost *Erosa* i *Tanatos*a svojevrsan je topos u antičkoj filozofiji i književnosti, a pomenućemo, uz Hesioda, barem još Empedokla, koji ova dva suprotstavljena kosmička principa poetično naziva *Ljubavlju* i *Mržnjom*.⁴ Njegovo dualističko viđenje mnogo docnije usvaja Frojd, govoreći o *Erosu* i *Tanatosu* kao o *opoziciji dveju vrsta nagona koji se mogu zameniti i polaritetom ljubavi i mržnje*.⁵ Vanvremeno preplitanje narečenih kosmičkih principa jedna je od centralnih tema i filozofskog speva

¹ FROJD 1984 (1920), 42.

² SREJOVIĆ / CERMANOVIĆ 1992, 145.

³ Hes. *Theog.* 211–758; SREJOVIĆ / CERMANOVIĆ 1992, 399.

⁴ Detaljnije i pregledno o tome u BARNET 2004, 274–282.

⁵ FROJD 2006 (1921), 107.

De rerum natura Tita Lukrecija Kara, sledbenika Epikurovog učenja, a jednog od najvećih Vergilijevih književnih uzora. Vergilije je i sam bio polaznik epikurejske škole u Napulju, te učenik Filodema iz Gadare. Papirus sa oznakom *PHerc.Paris.2fr.279a*, ugljenisan usled erupcije Vezuva 79. godine nove ere, a pronađen u Vili papirusa, posvećen je upravo Vergiliju kao, po svemu sudeći, polazniku Filodemove škole.⁶ Premda je glasoviti pesnikov spev *Georgike*, čijim ćemo se sržnim temama ovde pozabaviti kroz primer III knjige, poslovično predstavljan kao štivo posvećeno seoskom životu, sa mnoštvom korisnih smernica i praktičnih saveta ratarima, stočarima i pčelarima, svakom pomnijem čitaocu ne promiče činjenica da je pomenuti spev ponajmanje ono za šta se izdaje. U srcu III knjige, ali i dela u celini, zapravo počivaju večne filofske teme koje, kako ćemo uočiti, Vergilije obrađuje na sebi svojstven način. Lukrecije mu je nesumnjiv literarni uzor, ali se idejno neretko kose. Štaviše, neki opšti utisak jeste da je Vergilije po određenim pitanjima bliži izvornom Epikurovom učenju, ali uz konkretne, vrlo uputne smernice za mudro svakodnevno postupanje, što kod Epikura često izostaje, a po praktičnosti je blisko stoičkoj školi. Pogledajmo, dakle, na koji način pesnik tretira principe *Erosa* i *Tanatos* u samo jednoj od knjiga speva.

Ljubav u sviju je ista⁷

Bezvremeni motiv telesne strasti,⁸ koju Epikur oslovljava kao *Eros* (*to eran*), gledajući na nju posve neutralno (uprkos pogledima donedavno uvreženim među filozofima i filozozima),⁹ u Vergilijevim *Georgikama* susrećemo najčešće kao *Amor*, katkad i *Venus* (*G.* 3.64, 96, 136). Štaviše, Epikur na kraju VS, 51 precizno kaže da *karnalna zadovoljstva Afrodite čoveku niti koriste, niti škode*, dok njegov sledbenik, a Vergilijev pesnički uzor Lukrecije insistira na posve različitom, asketskom pristupu:¹⁰ *Amor* je za njega rušilačka sila kojoj se mudrac nužno mora odupirati. Tako je za njega *Amor* »prišt« (*ulcus*, 4.1068), ljubavnike proždire »oganj« (*ardor amantium*, 4.1077), a strast je »pomama« (*rabies*, 4.1083). *Amor* je, prema tome, u *De rerum natura* mračni aspekt ili senka stvaralačkog principa, u svetloj alternaciji označenog kao *Venus* – kroz invokaciju istoimene boginje na početku speva. Kao takav, on je za Lukrecija isključivo negativan i prepreka da se dosegnu epikurejska *ataraxia* i *aponia*. Premda pod snažnim uticajem svog pesničkog uzora, imaćemo

⁶ KERSHNER 2024, 181.

⁷ *Amor omnibus idem* (*G.* 3.244). Svi segmenti III knjige *Georgika* citirani u radu metrički su prepev autorke, a sačinjeni po izdanju sa komentarima navedenom u okviru bibliografije.

⁸ Motiv ima podugu istoriju u antičkoj književnosti još od Hesioda (*Theog.* 121–122), a pomenimo ovom prigodom još neke od primera: Sapph. fr. 130.2LP, Alc. fr. 327.LP; Eur. fr. 136.1; Ov. *Met.* 5.366sq.

⁹ Više u KNOX 1992, 43–53 i KERSHNER 2024, 175–195.

¹⁰ KERSHNER 2024, 176.

prilike da uočimo koliko Vergilije po ovom pitanju idejno odudara od njega. Kako je već pomenuto, on najpre ne pravi nikakvu terminološku ili etičku razliku između termina *Amor* i *Venus*, što će biti ilustrovano u nizu primera.

Treća knjiga *Georgika* posvećena je, znamo, uzgoju sitne i krupne marve, no, kao i spev u celini, zadatim temama bavi se samo na površini.¹¹ Život na selu – naizgled programski sapet Avgustovom politikom i istorijskim trenutkom nakon krvavih građanskih ratova – samo se naivnom oku može učiniti kao priručnik za zemljoradnike, voćare, stočare i pčelare. Pogledajmo, dakle, iz kojih sve uglova naš pesnik sagledava *Eros* kao jednu od sržnih tema knjige o stočarstvu. Govoreći, naime, o uzgoju bikova i krava, već pri početku, Vergilije između ostalih daje ovakvo uputstvo uzgajivačima:

interea, superat gregibus dum laeta iuventas,
solue mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
atque aliam ex alia generando suffice prolem.
optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
prima fugit; subeunt morbi tristisque senectus
et labor, et durae rapit inclementia mortis.

Mladost dok vatrena traje, ti mužjake slobodne pusti,
neka sa nagonom prvim već Amora iskuse slasti
– tebi će potomke svoje darivati jedne za drugim.
Usud je smrtnika tužan i očas im radosti minu,
pečalna bliži se starost i razne ih bolesti skole,
muke savladaju hude dok smrt im se okrutna smeši.¹²

Više je no jasno da se Lukreciju mrski *Amor* ovde javlja u sasvim pozitivnom smislu: kao nagon za opstankom i produženjem vrste, ali i svojevrsna slast. No to nije sve: već nakon trećeg stiha, tobože zaokupljenog tek stasalim bikovima, briše se granica između životinja i ljudi (što se u spevu tendenciozno počesto i štedro čini), uz isticanje pregnantne, melanholične misli o efemernosti života smrtnika uopšteno, poglavito »vatrene« mladosti – Vergilije ne preza da *Amor* poveže sa ognjem, no taj ogranj je ovde izvesno stvaralački, a ne rušilački kao kod preteče. Jednak pristup, uz istovetan antropomorfišćan vokabular, srećemo i nedugo potom, kada je reč o uzgoju konja:

Hunc quoque, ubi aut morbo grauis aut iam signior annis
deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectae.
frigidus in Venerem senior, frustraue laborem

¹¹ O polifoniji *Georgika* više u TOOHEY 1996, 109–123.

¹² G. 3.63–68.

ingratum trahit, et, si quando ad proelia uentum est,
ut quondam in stipulis magnus sine uiribus ignis,
incassum furit.

Ipak ti milosti nemaj kad bolest il' starost ga skole,
tromom i vremešnom konju jer samo u štali je mesto.
Kasno je tada da on se prepusti žaru Venere,
zalud se upinje, sirot, pa udarci ništa ne vrede,
nalik je vatri što tinja, a snage ni živosti nema.¹³

Najpre valja podvući da pesnik za libido ovde bira termin *Venus*, ne praveći nikakvu razliku od malopredašnjeg *Amor*, a potom i da njegovo odsustvo, kao prirodnu posledicu starosti, uz sebi svojstvenu empatiju doživljava kao poraz i gašenje života, a time i stvaralačkog principa. Tek u 209. stihu III knjige pomalja se upozorenje da preterana strast može naneti štetu životinjama:

Sed non ulla magis uiris industria firmat
quam Venerem et caeci stimulos auertere amoris,
siue boum siue est cui gratior usus equorum.

Najteži ipak je podvig i najviše revnosti traži
ljuvene stišati strasti i skriven obuzdati nagon,
bilo da uzgajaš konje il' bikove radije biras.¹⁴

Slede saveti pastirima i uzgajivačima kako da je preduprede planskim odvajanjem ženki od mužjaka za »kritičnih dana«, da bismo potom bili počašćeni bezvremenom vinjetom spletenom od stihova 215–242, gde, uz poslovično antropomorfištičan vokabular, Vergilije peva o borbi pomamljenih bikova za naklonost željene krave. Poražen i teško povređen takmac *sam se povuče, na neznanom bitiše mestu, rane oplakuje tužno, sramota ga poraza tišti*,¹⁵ *čežnjivo osmatra štalu i negdašnji život što gubi*.¹⁶ Povezujući neumerenost u strasti sa neumitnim bolom, pesnik se naslanja na Lukrecija, takođe ovde imenujući nagon kao ubod (*stimulus*),¹⁷ što je pak ekvivalent Epikurovom *kinesis* – kretanju atoma koje u materijalnom svetu izaziva naše čežnje i strasti. Neumeren, *Amor* je slep (*caecus*, 211), kaže Vergilije, gori bez samokontrole (*urit*, 215), isisava snagu ljubavnika (*carpit*, 215), vodeći u bezumlje i rušilačko. *Amor* je, prema tome, štetan isključivo ukoliko je lišen razuma i mere, nikako sam po sebi.

¹³ *Ibid.* 3.95–100.

¹⁴ *Ibid.* 3.209–211.

¹⁵ *Ibid.* 3.225–228: *uictus abit longeque ignotis exsulat oris / multa gemens ignominiam plagasque superbi / uictoris, tum quos amisit inultus amores.*

¹⁶ *Ibid.* 3.228: *et stabula aspectans regnis excessit auitis.*

¹⁷ Videti posebno Lucr. 4.1081–1083.

Zanimljivo je da bik izgnanik dobro pamti svoj poraz i stid (za razliku od zaboravnog pobjednika), pa vreme u osami provodi asketski: *uzglavlje biva mu kamen, a postelja hrpavo stenje, busenje šaša i čička mu jedina postaju hrana*,¹⁸ vežbajući za buduće bitke. Premda sve navedeno ima neslavan cilj, barem filozofski gledano, ipak i ljudima, uz prethodne savete o odvajanju mužjaka od ženki i pojednostavljeno uputstvo svodivo na krilaticu »daleko od očiju – daleko od srca«, pruža dragocene smernice za borbu sa neumerenim, a time i škodljivim strastima. Naš se pak izgnanik iz stada nakon pregornog samoodricanja vraća istom bezumnom cilju kroz prekrasnu pesničku sličicu, zaokruženu vanvremenim zaključkom:

post ubi collectum robur uiresque refectae,
signa mouet praecepsque oblitum fertur in hostem:
fluctus uti medio coepit cum albescere ponto,
longius ex altoque sinum trahit, utque uolutus
ad terras immane sonat per saxa neque ipso
monte minor procumbit, at ima exaestuat unda
uerticibus nigramque alte subiectat harenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque
et genus aequoreum, pecudes pictaeque uolucres,
in furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.

Snagu kad povrati najzad i ponosit stane na noge,
znamenje izdiže vojno, na dušmana iznova kreće:
talasu belom je nalik što nasred se pučine rodi,
hvatajuć' zalet, još dalek, tu vrh mu se vije, kovrdža,
potom se ogroman bliži, po stenama potmulo hući,
planinskom visu je nalik kad konačno obali stigne,
peni se, ključa razbijen, iz grotla sve valjajuć' pesak.
Ljudi i zveri su tako svi isti kad ljubav ih skoli,
jednaki proždire oganj i pticu, i marvu, i ribu,
strasti im pomute razum: ljubav u sviju je ista!¹⁹

Sledi niz ilustrativnih primera iz životinjskog sveta: lavica napušta mladunce i *srdita poljima luta*,²⁰ medvedi u pomami razaraju drveće, napadaju slučajne prolaznike, baš kao i veprovi; tigrica je upravo tada najkobnija, dresirani konji ne reaguju na uobičajene komande, uzde i udarce, ne zaustavljajući se ni pred nabujalim rekama i strmim hridima; risove, pse, vukove muči ista mahnitost, a inače pitomi jelen se *izmetne u ratnika ljutog*.²¹ U nisku primera iz životinjskog sveta tendenciozno

¹⁸ G. 3.230–232: *dura iacet pernox instrato saxa cubili / frondibus hirsutis et carice pastus acuta.*

¹⁹ *Ibid.* 3.235–244.

²⁰ *Ibid.* 3.245: *saeuitor errauit campi.*

²¹ *Ibid.* 3.265: *imbelles dant proelia cerui.*

je umetnuta i perla iz našeg – kratak osvrt na mit o Hero i Leandru, što samo još transparentnije podvlači stvarnu svrhu i smisao *Georgika*. Leandar iz Abida zaljubljen je u Hero iz neprijateljskog Sesta, te svako veče preplivava Helespont ne bi li se sastao sa svojom dragom. Kako je bilo i neizbežno, svetlo koje ga vodi na drugu obalu jedne noći se ugasi, pa nesrećni mladić strada u talasima, a njegova ljubav oduzima sebi život.²²

Niz se, najzad, okončava živopisnom pomamom ždrebica, za koje se ističe da lično *Venera udahnula vatru je njima, onda kad Glauka jadnog su rastrgle, proždrale potom*.²³ Vergilije potom opisuje njihov sumanut galop kroz Gargar i Askanijski ka zapadu, severu i jugu. Segment je zaokružen etiološkim detaljem koji beleži i Aristotel, odakle je verovatno i preuzet.²⁴ Za ždrebice koje nisu utolile svoj nagon (*sine ullis coniugis*, 274–275) kaže da su *gravidne samo od vetra*, dok je *hippomanes* uzgredna pojava takvog »bezgrešnog« začeća. *Hippomanes*, poseban sekret u narodu poznat kao »konjsko ludilo«, ujedno je i kobni otrov, čest sastojak napitaka *zloradih maćeha*,²⁵ te postaje više no očigledno da Vergilije (sasvim nasuprot Lukreciju, a delom i izvornom Epikurovom učenju) *Amor* ne posmatra ni najmanje negativno. Štaviše, iz svih navedenih primera on ovaj nagon, svojstven svim smrtnicima, posmatra kao posve prirodan i stvaralački princip, koji jednostavno valja prožeti razumom i samokontrolom kako ne bi prerastao u svoju suprotnost. Na aseksualnost i potpuno suzbijanje ili neostvarenost libida gleda kao na sakatost, zamiranje, čak i izvitoperenost, koja neizostavno luči i nekakav otrov – kako za telo, tako i za duh.

²² Vergilije se u rimskoj poeziji prvi poziva na ovaj mit, a nakon njega to čine i Ovidije i Muzej (Ov. *Her.* 18, 19; Muzej, *Hero i Leandar*); no, po svemu sudeći, postojao je i spev izvesnog aleksandrijskog pesnika na istu temu, o čemu svedoče i fragmenti papirusa sa verovatnim originalom (*SH adesp. pap.* 901A, 951).

²³ G. 3.267–268. Reč je o Glauku, sinu Sizifovom, koji je kobile uzgajao i dresirao kako bi se nadmetao u Potniji. Postoje dve verzije mita: po jednoj je kobile hranio ljudskim mesom, pa su ga rastrgle kad ga je ponestalo, a po drugoj ih je držao podalje od mužjaka kako bi svu snagu sačuvala za trku, na taj način izazvavši gnev Afrodite i sledstveno okrutnu kaznu. Druga verzija je svakako svrhovito poslužila Vergiliju. Pesnik, moguće, inspiraciju delom duguje Varonu, te segmentu gde se opisuju neobični pokušaj da se pastuv silom privoli na parenje, što završava smrću vlasnika od ujeda pobesnelog ždrepcu (*Rust.* 2.7.9). Na jednako uznemirujuć prizor Vergilije se vraća u završnici III knjige, kada konj zaražen kugom kida zubima sopstveno meso (250–251).

²⁴ Aristotel beleži da kobile, kada stignu do mora, luče poseban sekret po imenu *hippomanes*, te da tu supstancu obilato koriste travarke i vidarke (*A.* 4.515). On ne pravi nikakvu paralelu između dotične izlučevine i pomame kobila. Vergilije pak najpre govori o njihovoj pomami, potom o Glauku, te daje etiološko objašnjenje za *hippomanes*, upravo povezujući ludilo sa tom materijom. Teokrit (2.48–49) dodatno potkrepljuje tu povezanost, premda je kod njega *hippomanes* specifična biljka koja raste u Arkadiji i izaziva pomamu konja i kobila.

²⁵ G. 3.282: *malae ... novercae*.

Trijumf smrti

Završnica III knjige *Georgika* čuvena je po živopisnom, moćnom, plastičnom i duboko pesimističnom portretu *Tanatos*a u krupnom planu. Ona je, nije preslobodno reći, u književnosti ono što je u likovnoj umetnosti *Trijumf smrti* Brojgela Starijeg iz 1562. godine. U skerletnim i zemljanim tonovima vatre, praha i truleži, bez milosti i pripreme leđi krv u žilama svakom ko je pomnije zagleda. Prikazuje čas kada je kuga (tzv. Crna smrt) desetkovala tadašnju renesansnu Evropu, ne mareći za uzrast, pol, stepen obrazovanja, moralni karakter, društveni status ili klasu žrtava. Pejzaž je spržen, drveće golo, posvuda smrt i patnja, jezero se mreška puno natrulih riba. Prizor pulsira užasom, baš kao i stihovi 474–566 III knjige *Georgika*, premda opisuju patnju i beznade životinja, a ne ljudi (barem do poslednja četiri stiha). Zanimljivo je ipak da narečene apokaliptične scene ne izranjaju pred čitaoca nemilosrdno i bez najave, kako bi mogle pred nesprennog posetioca Prada u Madridu. Usudiću se da podvučem da jednog pisca zaista velikim i besmrtnim može učiniti tek svekoliko razumevanje sveta udruženo sa dubokim i iskrenim saosećanjem, pa ni s Vergilijem nije drugačije. On nas, u skladu sa sopstvenom plemenitom prirodom, unapred priprema za suočavanje sa neumoljivošću *Tanatos*a. To najpre čini kroz efektan ekskurs o posve različitim životima pastira u Skitiji u odnosu na one iz Libije, koristeći priliku da nas uroni u prizore večne zime. Kao da, pre nego na scenu stupi neizbežni *Tanatos*, njegov glasnik biva blagostiviji brat Hipnos:

aut herbae campo apparent aut arbore frondes;
sed iacet aggeribus niueis informis et alto
terra gelu late septemque adsurgit in ulnas.
semper hiems, semper spirantes frigora Cauri;
tum Sol pallentis haud umquam discutit umbras,
nec cum inuectus equis altum petit aethera, nec cum
praecipitem Oceani rubro lauit aequore currum.
concresecunt subitae currenti in flumine crustae,
undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris;
aeraque dissiliunt uulgo, uestesque rigescunt
indutae, caeduntque securibus umida uina,
et totae solidam in glaciem uertere lacunae,
stiriaque impexis induruit horrida barbis.
interea toto non setius aere ningit:
intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
corpora magna boum, confertoque agmine cerui
torpent mole noua et summis uix cornibus exstant.

travčice nema nijedne i gole su uboge grane,
polja pod pokrovom belim tu snevaju turobne snove,
zidom i okovom leda je sapeta usnula zemlja.
Večiti huči Severac i beskrajna caruje zima,²⁶
Sunce ne proliva nikad blagostive pehare sjaja:
niti kad upregne konje da vrhove dosegne neba,
niti kad, umorno, klone, u morski se razlije grimiz.
Očas se ledenom skramom zaogrne čitava reka,
tol'ko se smrzne da služi k'o staza i metalnom točku
– tamo gde brodovi behu, sad prostrana promiču kola.²⁷
Bronza pucketa i cvili, na ljudima odeća mrzne,
vino se služi kad najpre se sekirom oštrom zaseče.
Jezera očvrsnu sasvim i ledom se okuju tvrdim,
iglice cakle se ledne i vise sa čupavih brada
Mećava bezdušno veje, kovitla se pahulja bezbroj,
umire stoka, a krupni po ciči tad volovi stoje,
jeleni trude se hrabro da dušmanskoj zimi odole
– jedva im rogove vidiš da vire iz košmara snega.²⁸

Prelazi, potom, Vergilije na prizemne smernice pastirima o izboru ovaca za najbolju i najkvalitetniju vunu, za što više mleka, za brigu o psima, oslanjajući se mahom na praktične Varonove savete i njegov spis *De re rustica*. Nova opomena, tj. psihološka priprema za turobnu završnicu uslediće nedugo potom, kroz stihove 414–439, gde se nabrajaju po ljude i stoku opasne zmije, a pesnik se tu prvenstveno poziva na Nikandrov spev *Theriaka*. U stihu 418. jednu vrstu otrovnice štaviše oslovljava sa *pestis*, što je u ostatku knjige ekskluzivno rezervisano baš za kugu, pa nas i na taj način nedvosmisleno i dobronamerno upozorava na potresan sadržaj koji će neminovno docnije uslediti. Drugu otrovnicu (za koju se proverom ispostavilo da to u stvarnosti nije)²⁹ Vergilije predstavlja jednako živopisno i jednako amblematski za predstojeći portret *Tanatos*a:

²⁶ Opisujući večitu zimu Skitije, Vergilije se oslanja na Homerovu *Odiseju* i prikaz zemlje Kimerana: *onde je zemlja i grad Kimerana štono ih kriju / tama i magla; onuda žarkovito nikada sunce / zracima svojim na njih ne gleda, ni onda kad ono / gore se penjati stane sa zemlje na zvezdano nebo, / ni onda kada se dole s nebesa smiraju kloni, / nego se užasna noć nad jadicima prostire tima* (*Od.* 11.14–19, prev. Miloš N. Đurić).

²⁷ Slika se pojačava ovim živopisnim prizorom. Ovidije, prognan upravo u pomenute krajeve, ostavlja sličan opis: *quaque rates ierant, pedibus nunc itur, et undas / frigore concretas ungula pulsat equi* (*Trist.* 3.10.31–32) – *tamo gde brodovi behu sad peške se slobodno hodi / topot se kopita konjskih po sleđenim rekama ori* (prev. a.).

²⁸ *G.* 353–370.

²⁹ Reč je, po svemu sudeći, o zmiji *Acrochordus granulatus*, prvenstveno vodenom gmizavcu, mahom bespomoćnom na kopnu i nikako otrovnom.

stagna colit ripisque habitans hic piscibus atram
improbis ingluuiem ranisque loquacibus explet;
postquam exusta palus terraeque ardore dehiscunt,
exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
saeuit agris asperque siti atque exterritus aestu.

bare naseljava ona i obale živahnih reka,
brbljive žabe i ribe u mračnom joj nestaju ždrelu.
Bare kad usahnu potom, od žege sva popuca zemlja,
izađe guja na suvo i srdito očima seva,³⁰
mahnito livadom seče, zbog žeđi i pripeke kivna.³¹

Ekskurs o zmijama, asocijativno prirodno povezan s medicinom i farmakologijom, efektivna je spona sa završnim segmentom posvećenim epidemiji kuge u Noriku.³² Segment započinje uvodom o najčešćim bolestima marve, uz savete kako ih predupređiti, odnosno lečiti (440–473). Najzad, stihovi 474–477 direktno najavljuju »trijumf smrti« i retrospektivnu pripovest prizorom pustih pejzaža kao dugoročne posledice epidemije:

tum sciat, aérias Alpis et Norica si quis
castella in tumulis et Iapydis arua Timau
nunc quoque post tanto uideat, desertaque regna
pastorum et longe saltus lateque uacantis.

Znaće ko ugleda danas – a mnogo već godina minu
– ledine Alpa i brda gde tvrđave Norika niču,
pašnjake Japida prazne i Timava obale puste:
kraljevstva nekad to behu pastira i veselih stada.

Sam detaljan opis pošasti, a ujedno i završni segment III knjige speva značajnim delom je odjek finala VI i poslednje knjige *De rerum natura*.³³ Štaviše, prva četiri stiha posvećena etiologiji bolesti jezički i stilski u celosti se oslanjaju na Lukrecijev osvrt na kugu u Atini. Međutim, dok preteča peva o stvarnom događaju, pozivajući se na Tukididovu *Istoriju Peloponeskog rata* (2.47–55) te nastojeći da pruži strogo naučna objašnjenja u duhu Epikurove filosofije, Vergilije se to ni najmanje ne trudi. Lukrecije etiologiji posvećuje čitavih 55 stihova, što potonji pesnik čini u svega 4,

³⁰ Na sličan način Vergilije u *Eneidi* slika Haronove oči – *stant lumina flamma* (A. 6.300), oči zmije (A. 2.210), ali oganj zari i pogled konja koji umire od kuge u završnici III knjige *Georgika* – *ardentes oculi* (3.505).

³¹ G. 3.430–434.

³² O tome u kojoj je meri Vergilijev opis kuge u Noriku docnije poslužio kao osnov za Ovidijevu kugu u Eginu u *Metamorfozama* više u HEERINK 2011, 464–472.

³³ Podrobno poređenje u WEST / WOODMAN 1979, 35–71, a takođe i GALE 2000, 18–58. O Vergilijevom aluzivnom stilu i uticajima preteča više u FARRELL 1991, 169–187 i CONTE 1996, 130–141.

smeštajući zbivanje u nepoznatu prošlost (*quondam*, 478), na područje Norika – između Alpa i Dunava. Za njegovu sržnu temu nije čak ni značajno da li govori o stvarnom događaju: zaokuplja ga neumoljivost i neshvatljivost *Tanatos*a kao kosmičkog rušilačkog principa koji prevazilazi prostor i vreme. Uzrok stradanja i svu tragičnost patnje nesrećnih životinja i ne pokušava da objasni, kako to, u epikurejskom maniru, pregorno nastoji Lukrecije, a zanimljivo je da to ne čini ni Tukidid, neposredni svedok atinske epidemije, koji je kugu čak i odbolovao (2.49).

Kada je pak reč o simptomatologiji, Lukrecije joj revnosno posvećuje 70 stihova (6.1145–1214), detaljno opisujući znake i faze bolesti: u prvom stadijumu to su temperatura, crvenilo očiju, promuklost i krvarenje iz ždrela, zadržavanje jezika, dok drugi obeležava otežano disanje, neprijatan zadah iz usta, slabost. U trećem stadijumu telo unesrećenog prekrivaju čirevi, nastupa nepodnošljiva groznica, neretko raspadanje udova i smrt nakon 8 ili 9 dana od pojave prvih simptoma. Vergilije je pred sobom nesumnjivo imao Lukrecijev tekst, no iznova se, u već opisanom maniru, opredelio da 70 Lukrecijevih stihova svede na samo 4 – sa efektnim antitezama, te iznova ne mareći za naučnu utemeljenost izrečenog, ali postižući ciljani utisak na čitaoca:

nec uia mortis erat simplex; sed ubi ignea uenis
omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
rursus abundabat fluidus liquor omniaque in se
ossa minutatim morbo conlapsa trahebat.

Složenim tokom je kuga tad život odnosila svima:
najpre bi nesrećne žrtve zapalila mukama žeđi,
potom bi nabreklo telo što suvo i skvrčeno beše,
bolest u kašu bi najzad pretvorila tkivo i kosti.³⁴

Nakon kondenzacije obimnog Lukrecijevog teksta posvećenog etiologiji i simptomatologiji u svega 8 stihova, Vergilije naredna 62 posvećuje patnji životinja pogođenih kugom. Usput mestimično pominje i druge simptome usvojene od preteče, ali ne tako da oni daju ikakvu verodostojnu kliničku sliku. Hladan znoj, gruba, hrpava koža umirućeg konja, crna krv iz nozdrva, promuklost i hropac – sve je tu samo da, uz obilje saosećanja, dočara *Tanatos* izbliza. Niz potresnih prizora započinje kolapsom žrtvene životinje pred samim oltarom, pre nego ju je i dotaklo obredno sečivo. Uopšteno, čitav segment spleten je od paradoksa i antiteza, umetnički izuzetno efektnih: ako bi žreci i stigli da poseku žrtvu, *oltar zablještao ne bi od utrobe rasute netom, niti su proroci mogli da sudbine čitaju znake – jedva na sečivu svetom da*

³⁴ G. 3.482–485.

*kapljice krvi je bilo.*³⁵ Telad ispušta *nežne duše* pokraj obilja *jasala prepunih hrane*,³⁶ pse obuzima besnilo, konji izgladneli i bez apetita na samom pragu smrti u pomami zubima razdiru sopstveno meso i kožu. Svaki pokušaj lečenja ostaje uzaludan i ispostavlja se kao pogrešan.

Posebno potresna je epizoda smrti bika upregnutog u plug, tendenciozno takva da u naš fokus zapravo stavlja tragiku ljudskog udesa: za bikom, poput ljudskog bića, tuguje sapatnik i sabrat iz jarma, a to stradanje Vergilije je dočarao uz sebi svojstvenu toplinu, slikajući rečima snažnog emocionalnog naboja. Ovaj segment je, po meni, ujedno i »srce tame« speva u celini. Pesnik se na koncu scene pita:

quid labor aut benefacta iuuant? quid uomere terras
inuertisse grauis? atqui non Massica Bacchi
munera, non illis epulae nocuere repostae:
frondibus et uictu pascuntur simplicis herbae,
pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
flumina, nec somnos abrumpit cura salubris.

Šta mu sad zasluge vrede? Što njivu je orao plugom?
Masičko nikada vino on, prilježan, kušao nije,
pirovi, raskošne gozbe mu ostaše neznani sasvim:
lišće i pašnjaci skromni su jedina bili mu hrana,
piće pak izvori bistri i tokovi živahnih reka,
noću bi snevao mirno, bez pomisli teških i briga.³⁷

Svesno podvlači zaludnost truda, skromnosti, odricanja, mudrosti, žrtve, pregornog rada pred užasnim licem *Tanatos*a i destruktivnim principom uopšte. Na uznemirujuć način, vraća nas na kraj II knjige *Georgika*, gde nam se izlaže filosofska postavka čestitog i ispunjenog života ratara kao poželjan obrazac. Taj obrazac, uspešno i dosledno primenjen, upravo ovde završava u agoniji i smrti.

Slede sličice ratara prinuđenog da sam vuče kola, ručno seje i sadi, motikom razbija ledinu umesto plugom. Vukovi, ophrvani većom brigom, ne vrebaju stada, jeleni i srne slobodno tumaraju seoskim imanjima sa lovačkim psima, morska stvočenja raspadaju se nasukana na obalu *k'o groblje potonulih lađa*,³⁸ foke iz mora hitaju rekama, ptice umiru u letu, padajući na zemlju poput kiše, trupla domaćih životinja bespoštedno i svirepo u hrpama leže po pašnjacima i štalama čekajući ukop. *Tanatos* obesmišljava i poražava svako ljudsko stremljenje, znanje, pregnuće. Prisustvujemo svojevrsnoj izvitoperenoj i okrutnoj karikaturni »rajskog« stanja

³⁵ *Ibid.* 3.490–492: *inde neque impositis ardent altaria fibris / nec responsa potest consultus reddere uates / ac uix suppositi tinguntur sanguine cultri.*

³⁶ *Ibid.* 3.495: *plena ad praeseptia.*

³⁷ *Ibid.* 3.525–530.

³⁸ *Ibid.* 3.542: *naufraga corpora.*

Zlatnog doba. Sećamo se, naime, kako je u I knjizi speva Jupiter okončao bezazle-
nost, obilje i dokolicu tog doba, izvevši na scenu *labor* (1.118–146). Sada sve njegove
tekovine propadaju i nastupa stanje nalik negdašnjem, a zapravo zastrašujuće i
distopijsko. Vergilije nas, uprkos milostivoj najavi i pripremi, na kraju III knjige
ostavlja u beznađu. Čak i ne pokušava da ponudi rešenje, utehu ili odgovor na večita
pitanja i tajne *Tanatos*a. Premda epikurejac, ni odgovori te filofske škole nisu
dovoljno ubedljivi i valjani da bi za njima posegnuo. Odlučuje se stoga da pati i
ostane zapitan poput svih svojih potonjih čitalaca.

Bibliografija

- BARNET 2004 = Dž. Barnet, *Rana grčka filozofija*, Beograd, 274–282.
- CONTE 1996 = G. B. Conte, *The Rhetoric of Imitation. Genre and Poetic Memory in Vergil and Other Latin Poets*, Cornell University Press, 130–141.
- FARRELL 1991 = J. Farrell, *Vergil's Georgics and the Tradition of Ancient Epic. The Art of Allusion in Literary History*, Oxford University Press, 169–187.
- FROJD 1984 (1930) = S. Frojd, *Nelagodnost u kulturi, tom 5*, Novi Sad, 309.
- FROJD 2006 (1921) = S. Frojd, *Psihologija mase i analiza ega*, Beograd, 107.
- GALE 2000 = M. Gale, *Virgil on the Nature of Things. The Georgics, Lucretius and the Didactic Tradition*, Cambridge University Press, 18–58.
- HEERINK 2011 = M. A. J. Heerink, »Ovid's Aeginetan Plague and the Metamorphosis of the Georgics«, *Hermes* 139, no. 4, 464–472.
- KERSHNER 2024 = S. M. Kershner, »The Epicurean Mastery of Infatuative Sexual Desire in Vergil«, Jurgen R. Gatt / Samantha Newington / Michaela Senkova (ur.), *The Body and Soul in Ancient Greece and Rome*, Parnassos Press – Fonte Aretusa, 175–195.
- KNOX 1992 = P. E. Knox, »Love and Horses in Vergil's Georgics«, *Eranos* 90, Columbia University Press 43–53.
- SREJOVIĆ / CERMANOVIĆ 1992 = D. Srejović, A. Cermanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Beograd, 145, 399.
- THOMAS 1988 = R. F. Thomas, *Vergil. Georgics, Volume 2* (edited), Cambridge University Press.
- TOOHEY 1996 = P. Toohey, *Epic lessons. An introduction to ancient poetry*, London and New York, 109–123.
- WEST / WOODMAN 1979 = D. West & T. Woodman, *Creative Imitation and Latin Poetry*, Cambridge University Press, 71–89.

Milica Kisić
Faculty of Philosophy
University of Novi Sad
milica.kisic.bozic@ff.uns.ac.rs
ORCID: [0000-0002-4148-9186](https://orcid.org/0000-0002-4148-9186)

Eros and Thanatos in Book III of Virgil's Georgics

Abstract: Although ostensibly dedicated to rural life, Virgil's *Georgics* fundamentally explore eternal philosophical themes and questions. Thus, Book III of the poem, while cloaked in advice on the breeding of cattle and livestock, deals with the timeless dialectic of Eros and Thanatos. Being himself a participant in Philodemus's Epicurean school, the poet partly relies on the aforementioned school of thought while also addressing the theme in his own distinctive manner.

Keywords: Book III of the *Georgics*, Eros, Thanatos, Epicureans.

Primljeno / Received: 08.10.2025.
Prihvaćeno / Accepted: 19.10.2025.

[CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

The Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license allows users to share, copy, and adapt materials for non-commercial purposes only. Users must provide appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. It is a worldwide, royalty-free license that prohibits using the material for commercial advantages or monetary compensation.

Sadržaj – Contents

[Предговор]	5
150 years of Classics at the University of Belgrade	7
НЕНАД РИСТОВИЋ & МИХАЈЛО МОРАЧА Давид у одори Хорацијевој: класицистички препев избора из псалама Лукијана Мушицког	15
ГОРАН ВИДОВИЋ Кад музе почну да псују: Плаут између латинског и српског	105
ВОЈИН НЕДЕЉКОВИЋ The Philology of Roman Epigraphs: Some Thoughts, Some Examples	129
ЛУЦИЈА ДАНИЛОВ Између божанског и надбожанског: Компаративна анализа химана 10.71 и 10.125 и улога <i>речи</i> у ведској религији и ритуалу	141
ПЕТАР ЈОСИПОВИЋ <i>Sensus corporei, sensus spirituales</i> : The Sensory Community of Paulinus of Nola	159
МИЛИСА КИСИЋ <i>Eros i Tanatos</i> u III knjizi Vergilijevih <i>Georgika</i>	189
НИКОЛА МИЉКОВИЋ Етика двогубог ероса: природа љубави у песми <i>Несаница</i> . Хомер. Пуна <i>јегра</i> . Осипа Манделштама	203
МИЛОШ МАЏАН Александар Велики и Југославија: анализа школских уџбеника	225
МЛАДЕН ТОКОВИЋ Kalimah kao (anti)erotski pesnik	255
МИРОСЛАВА МАЈНЕР The Septuagint of Ruth. Translation Technique, Textual History, and Theological Issues	283
ДРАГАНА НИКОЛИЋ Урезивање универзалних вредности: <i>Prometheus</i> симпозијум о дигиталној епиграфици и представљању културног наслеђа	289
ISIDORA TOLIĆ Međunarodni kongres <i>FIEC 2025</i>	295